

1. METODICKÉ VYSVĚTLIVKY

Publikace obsahuje údaje přepočtené na území platné k 31. 12. 2004

Základním zdrojem údajů o stavu obyvatelstva je pro Český statistický úřad sčítání lidu, domů a bytů, které se koná v desetileté periodě. V období mezi jednotlivými sčítáními jsou souhrnná data o stavu obyvatelstva a jeho pohybu zpracovávána na základě údajů získaných z měsíčních výkazů řady Obyv 1 – 12 až 5 – 12. Údaje o potratech poskytuje Českému statistickému úřadu Ústav zdravotnických informací a statistiky v Praze.

Statistický výkaz Obyv 1 – 12 "Hlášení o uzavření manželství" vyplňuje obecní úřad pověřený vedením matrik na základě prvotních dokladů, kterými jsou žádost o uzavření manželství, vyplněná snoubenci, a zápis o uzavření manželství, pořízený obecním úřadem.

Statistický výkaz Obyv 2 – 12 "Hlášení o narození" vyplňuje zdravotnické zařízení, kde došlo k porodu nebo kde byly matka a dítě po porodu ošetřeny. O rodné číslo je doplňuje obecní úřad pověřený vedením matrik.

Statistický výkaz Obyv 3 – 12 "Hlášení o úmrtí" vyplňuje obecní úřad pověřený vedením matrik z prvotních dokladů, kterými je list o prohlídce mrtvého doplněný o výsledek pitvy.

Statistický výkaz Obyv 4 – 12 "Hlášení o rozvodu" vyplňuje okresní (městský, obvodní) soud, u něhož bylo řízení o rozvodu nebo o neplatnosti manželství ukončeno, nebo u kterého byl podán návrh na rozvod, či prohlášení manželství za neplatné.

Statistický výkaz Obyv 5 – 12 "Hlášení o stěhování" vyplňují, kromě ohlašovců k pobytu v obci do níž se občan přistěhoval a přihlásil k trvalému pobytu, také okresní orgány cizinecké policie, pro případy stěhování cizinců nebo osob bez státního občanství, a orgány správních služeb policie v případech vystěhování občanů ČR do ciziny. Tento výkaz byl od 1. 1. 2005 zrušen.

Z výčtu výkazů je zřejmé, že nejdůležitějším zdrojem ČSÚ pro zajištění správnosti souhrnných dat jsou, kromě zjištění stavu obyvatel při sčítání lidu, matriky a ohlašovny obecních úřadů, které poskytují statistice největší část prvotních dokladů. Na jejich kompletnosti a správnosti závisí nakolik jsou souhrnná data o pohybu obyvatelstva správná a odpovídající skutečnému stavu. Na správnosti dat o pohybu obyvatelstva následně závisí i údaje o celkovém počtu obyvatel v jednotlivých obcích, okresech, krajích a celé České republice, které zpracovává každoročně Český statistický úřad.

Ze způsobu zjišťování dat vyplývá, že časová řada dat o stavu obyvatel je vždy jednou za deset let ovlivněna zjištěními při sčítání lidu, domů a bytů. Po každém sčítání je upraven stav obyvatel na údaje zjištěné při tomto sčítání. Další deset let až do dalšího sčítání údaje na toto sčítání navazují a stav obyvatel je upravován podle dat uvedených na statistických výkazech. Jednotlivá sčítání lidu, domů a bytů se konala 1. 3. 1961, 1. 12. 1970, 1. 11. 1980, 3. 3. 1991 a 1. 3. 2001.

Pohyb obyvatelstva

Údaje o pohybu obyvatelstva se týkají všech obyvatel, kteří mají na území České republiky trvalé bydliště, a to bez ohledu na jejich státní občanství. Od roku 2001, v návaznosti na Sčítání lidu, domů a bytů 2001, jsou zahrnuti cizinci s tzv. dlouhodobým pobytem (tj. s pobytem na základě víza nad 90 dnů, podle zákona č. 326/1999 Sb.) a cizinci s azylem na území ČR. V údajích jsou obsaženy i události (sňatky, narození a úmrtí) občanů s trvalým bydlištěm na území ČR, které nastaly v cizině.

Střední stav obyvatel je počet obyvatel o půlnoci z 30. 6. na 1. 7. příslušného roku.

Stav obyvatel k 31. 12. příslušného roku vyjadřuje počet obyvatel ve 24,00 hodin 31. prosince. Za obce je uváděn včetně věkové struktury trvale (i za roky 2001 – 2003), a proto bylo možno přepočty za přesuny obcí mezi kraji k 1. 1. 2005 provést přímo.

Výjimečná situace nastává vždy při aplikaci výsledků sčítání lidu. Např. definitivní údaje o počtu obyvatel k 1. lednu 2001 budou známy až po vydání definitivních výsledků sčítání lidu 2001, podle nichž se provede zpětná bilance k 1. lednu. Údaje o počtu obyvatel a o věkové struktuře k 1. lednu 2001 se proto budou lišit od údajů o počtu obyvatel k 31. prosinci 2000, vycházejících ještě z bilance na předchozí sčítání v roce 1991. Proto počáteční stav obyvatelstva v roce 2001 se bude lišit od koncového stavu obyvatelstva v roce 2000.

Přirozený přírůstek je rozdílem živě narozených a zemřelých, přírůstek stěhování je rozdílem přistěhovaných a vystěhovaných. Celkový přírůstek je součtem přirozeného přírůstku a přírůstku stěhování

a zároveň rozdílem stavu k 31. 12. daného roku a stavem k 31. 12. předchozího roku. Nesoulad mezi výše uvedeným vztahem mezi stavy k 31. 12. a celkovým přírůstkem je v roce sčítání.

Věková struktura obyvatelstva je výchozím uspořádáním demografických dat pro jakoukoli demografickou analýzu. Věkem obyvatele se v demografické statistice rozumí dokončený věk, jehož osoba dosáhla v okamžiku zjišťování, tedy věk při posledních narozeninách.

Index stáří je konstruován jako poměr počtu obyvatel ve věku 65 let a vyšším k počtu dětí do 14 let.

Index ekonomického zatížení vyjadřuje počet dětí ve věku 0 – 14 let a počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15 - 64 let.

Průměrný věk obyvatel je aritmetickým průměrem dat o dokončeném věku za jednotlivé osoby, zvýšený o konstantu 0,5 roku. Průměrný věk vyjadřuje průměrný věk žijících obyvatel a nemá nic společného s průměrným věkem při úmrtí ani s nadějí dožití (střední délkou života), za něž bývá často zaměňován.

Sňatečnost

V demografické statistice ČR je považováno za sňatek uzavření manželství, za něž zaslala zpravodajská jednotka (matrika) statistické hlášení Obyv 1 – 12 o uzavření manželství. Sňatky jsou územně tříděny podle místa trvalého bydliště ženicha.

Rozvodovost

Rozvody jsou statistikou sledovány na základě souborů dat o rozvodech poskytovaných Českému statistickému úřadu příslušnými soudy. Rozvody jsou územně tříděny podle posledního společného bydliště manželů. Příčinu rozvratu manželství zjišťuje soud a třídí je podle deseti kódů, zvláště za příčiny rozvratu manželství na straně muže a za příčiny rozvratu manželství na straně ženy.

Index rozvodovosti je počet rozvodů připadající v daném časovém intervalu a v daném území na 100 sňatků, uzavřených ve stejném časovém intervalu a stejném území.

Porodnost

Definice živě narozeného dítěte je stanovena vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 11/1988 Sb. Za živě narozené dítě se podle této definice považuje plod, který projevil některou ze známek života (dech, akce srdeční, pulzace pupečníku, aktivní pohyb svalstva) a dosahuje minimální porodní hmotnosti 500 gramů, přežije-li 24 hodin po porodu. Za mrtvě narozené dítě se považuje plod, který neprojevuje ani jednu známku života a má porodní hmotnost 1 000 gramů a vyšší.

Úhrnná plodnost vyjadřuje počet dětí, které by se živě narodily každé ženě během celého jejího reprodukčního období (za něž je považováno věkové rozpětí 15 – 49 let), pokud by se během tohoto reprodukčního období neměnila míra plodnosti žen podle věku a zůstala na úrovni roku, za který je úhrnná plodnost vypočítána. Předpokládá se dále nulová úmrtnost žen během reprodukčního věku. Dosahuje-li úhrnná plodnost hodnoty přibližně 2,1, naznačuje to (v současných evropských podmínkách při nízké kojenecké úmrtnosti), že plodnost zajišťuje prostou reprodukci obyvatelstva bez významnějšího přirozeného přírůstku nebo úbytku. Klesne-li pod tuto hodnotu, početní stav populace nabývá tendenci k dlouhodobému snižování.

Hrubá míra reprodukce je odvozený ukazatel, udávající počet dívek, které by se průměrně narodily živě jedné ženě v dané populaci v průběhu jejího reprodukčního období za předpokladu zachování plodnosti žen podle věku, zjištěné v daném kalendářním roce.

Čistá míra reprodukce je od hrubé míry reprodukce odlišena tím, že respektuje úmrtnostní poměry v dané populaci a vyjadřuje, kolik dívek, které by se podle hrubé míry reprodukce narodily v průměru každé ženě, by se dožilo věku matky v době svého narození. Pokud je čistá míra reprodukce rovna 1,0, početní stav populace by perspektivně zůstal zachován.

Potratovost

Potratem se podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 11/1988 Sb. rozumí předčasné ukončení těhotenství, klasifikované lékařem jako ukončení těhotenství potratem. Základní údaje o potratech jsou získávány zdravotnickými orgány, které je poskytují prostřednictvím Ústavu zdravotnických informací a statistiky Českému statistickému úřadu.

Potratem se rozumí ukončení těhotenství ženy, při němž:

- a) plod neprojevuje ani jednu ze známek života a jeho porodní hmotnost je nižší než 1000 g a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší 28 týdnů,
- b) plod projevuje aspoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost nižší než 500 g, ale nepřežije 24 hodin po porodu,
- c) z dělohy ženy bylo vyřazeno plodové vejce bez plodu nebo těhotenská sliznice.

Druhy potratů:

- a) samovolné – spontánní vypuzení plodu před ukončením 28. týdne těhotenství,
- b) indikované (umělé) potraty – jedná se o legální ukončení těhotenství metodou miniinterrupce, kterou lze provést v raném stádiu těhotenství (tj. do sedmého týdne u prvorodičky a do osmého týdne u druhorodičky) a metodou jinou než miniinterrupcí do 12. týdne, u zdravotních důvodů do 24. týdne těhotenství,
- c) ostatní potraty – následkem úrazu, příp. kriminální akty,
- d) mimoděložní – umělé ukončení mimoděložního těhotenství.

Úhrnná potratovost je ukazatel, který je analogií úhrnné plodnosti. Vyjadřuje počet potratů, který by v průměru prodělala každá žena v dané populaci během jejího reprodukčního věku (15-49 let), pokud by se během tohoto reprodukčního období neměnila míra potratovosti žen podle věku a zůstala na úrovni roku, za který je úhrnná potratovost vypočítána.

Úmrtnost je vedle porodnosti jednou ze dvou základních složek demografické reprodukce. Základem pro její sledování je individuální statistické hlášení o zemřelém, zasílané Českému statistickému úřadu příslušnou matrikou.

Kojenecká úmrtnost je počet zemřelých kojenců (tj. dětí, které zemřely ve věku 0 – 364 dnů) připadající na 1 000 dětí živě narozených ve stejném časovém intervalu. Novorozenecká úmrtnost – obdobný ukazatel vycházející z počtu zemřelých novorozenců, tj. dětí ve věku 0 – 27 dnů.

Ukazatel intenzity výskytu mrtvě narozených je mrtvorozenost, vyjadřuje počet mrtvě narozených dětí připadající na 100 celkem narozených dětí v daném časovém intervalu a v daném území. Za mrtvě narozené je považováno dítě, které neprojevuje ani jednu ze známek života (uvedených v definici živě narozeného dítěte) a váží alespoň 1 000 g.

K charakteristice řádu vymírání určité populace se používá úmrtnostních tabulek, které pomocí tabulkových funkcí vzájemně spolu propojených poskytují nejpřesnější vyjádření intenzity úmrtnosti zkoumané populace. Výsledkem výpočtu úmrtnostních tabulek je mj. ukazatel naděje dožití (střední délka života). Naděje dožití vyjadřuje počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě uvedeného věku za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou, zkonstruovanou pro daný kalendářní rok nebo jiné (zpravidla delší) období. Pro ČR jsou používány údaje příslušného roku, pro kraje průměr za dvouleté období a pro okresy pětileté průměry.

Pro analýzu úmrtnosti je důležité také zastoupení jednotlivých příčin úmrtí v populaci. Pro jejich klasifikaci slouží mezinárodně doporučená systematika, revidovaná každých 10 let. Od roku 1994 jsou v ČR členěny podle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN), od roku 1979 do roku 1993 podle předchozí 9. revize Mezinárodního seznamu příčin smrti. Srovnatelnost 9. a 10. revize je omezena.

10. revize Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů

- I. Některé infekční a parazitární nemoci
- II. Novotvary
- III. Nemoci krve, krvevorných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity
- IV. Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek
- V. Nemoci duševní a poruchy chování
- VI. Nemoci nervové soustavy
- VII. Nemoci oka a očních adnex
- VIII. Nemoci ucha a bradavkového výběžku
- IX. Nemoci oběhové soustavy
- X. Nemoci dýchací soustavy
- XI. Nemoci trávicí soustavy
- XII. Nemoci kůže a podkožního vaziva
- XIII. Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně
- XIV. Nemoci močové a pohlavní soustavy
- XV. Těhotenství, porod a šestinedělí

- XVI. Některé stavy vzniklé v perinatálním období
- XVII. Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality
- XVIII. Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde
- XIX. Poranění, otravy a některé jiné následky vnějších příčin
- XX. Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti

Stěhování je prostorové přemísťování osob mezi dvěma územními jednotkami, spojené se změnou místa bydliště.

V demografické statistice ČR se stěhováním rozumí změna obce trvalého bydliště osoby na území ČR nebo přes hranice ČR. Počet případů stěhování je sumarizací individuálních údajů o stěhování, uvedených na statistických hlášeních o stěhování, poskytovaných statistickým orgánům ohlašovnými pobytu a orgány cizinecké policie.

Vnitřní stěhování – změna obce trvalého pobytu na území ČR.

Zahraniční stěhování – změna trvalého pobytu osoby z ČR do ciziny nebo z ciziny do ČR. Do roku bylo v údajích o zahraničním stěhování České republiky zahrnuto stěhování všech osob (včetně cizinců) s místem trvalého pobytu v České republice. Od 1. 1. 2001 jsou začleněni všichni občané ČR s trvalým pobytem na území ČR, cizinci s povolením k trvalému pobytu na území ČR, cizinci s vízem nad 90 dní a cizinci s azylem na území ČR.

Značky v tabulkách:

- nulový údaj
- 0 nenulový údaj, jehož velikost je menší než polovina jednotky v tabulce
- x číselný údaj není logicky možný
- . údaj není znám